

ници као ретком догађају хуманитета, те пристајању на брак као пристајању на немогуће. Најпоследње, још барем две појединости разлиставају сложеност овог проблема. Будући да је књижевност последње уточиште хуманог смисла, не чуди Бошковићев предлог „лечења литературом” у светлу „цинизма медицине”: како је, наиме, болест истински израз нашег бића, болест постојања лечи се осмишљавањем свог места у свету. Разлучујући функције свештеника (чувара смрти) и лекара (чувара живота), аутор је указао на формирање свести о свету без болести (само ње има) и без смрти (има је више но икад), што доводи до тврдње да тако нема ни људскости.

„Вратите ми моју смрт, моје грехе и моје болести да бих био човек, да бих уопште био човек – гласио би вапај нашег савременика.” Како се, међутим, постаје Човек? Читањем, макар се пролазило кроз *зablуде*, читањем као „хуманистичким месијанством у свету без Бога”, читањем као „отвореношћу сусрета са Другим, текстом, Другим у тексту, отимањем униформизацији”, а читање у коначници „окупља различито”. То је уједно и један од одговора на питање чему књижевност данас. Ако је литература изједначена са слободом, за њу се треба борити, по цену да се буде смешан, подвлачи наш Марлин речи Кишове. По цену да се буде риба-клоун, треба указати на Бошковићеву завршницу књиге, по којој жанр који живимо није *виртуелна комедија*, и да један смајли који се не схвати као *смењак демона* може да нас опече много јаче од оне медузе која је зажарила Дори. Можда више немамо права на *зablуде*, јер следећа би могла да буде смртоносна!

Јелена МАРИЋЕВИЋ

„ДОКТОРУ ИМПРЕУ ВАРАДИЈУ: НЕШТО ИПАК ОСТАЈЕ”

Тибор Варади, *Сјиси и људи: приче из адвокатске архиве*, превео с мађарског Арпад Вицко, Академска књига, Нови Сад 2015

Постоји код Јакова Игњатовића детаљ који говори о разлици књижевности и живота на незабораван начин. Прича о двојици браће која треба да поделе кућу, те као у модерној реализацији метафоре, или цртаном филму, један од њих долази с алатом да је претестерише напола, јавља се у његовим романима, али и у мемоарским записима, као Игњатовићева породична догоровштина. Разлика да се у мемоарима овај догађај остварује само као претња и витлање тестером изнад главе приповедача није кључна – главна ствар је да се он у њима развио до пуног уобличења, *живље* него у роману, уз једну специфичну нијансу. Када након

описа дешавања налази разлоге за такво понашање, Игњатовић ће их, уз сасвим јуристичку дистанцу, приписати *диспозицији душе* свога брата, закључујући опис поређењем „човек од соја Васе Решпекта”. Тим се повратком у фикцију, у којој је могућност за досезање пуноће, заклапа овај опис, показујући вечиту, непремостиву разлику живота и писања: у значају. Живот га не трпи изван себе самог, те да би се записао мора бити преведен у нешто друго, текстуални образац или поређење. Књижевност пак признаје значај изван себе, али јој је граница у безначајности – не може се записати безначајно, јер ни мало ни најмање то више нису постајући књижевни свет.

Ствари су се од онда измениле утолико што је теже јасно издвојити места где је књижевност модел чији је живот одливак, како је то са Васом Решпектом и његовим стварносним прототипом. Интересовање за историје приватног живота, отворено наново крајем двадесетог века, поклопило се са светом који се новим медијима објављује исписан поетичким начелима, чинећи да он заиста изгледа састављен *не од ајџома, већ од малецних џрича*, парафразирамо ли Мјуријел Рукајзер. *Everything not saved will be lost*, поручује у исто време чак и *quit screen* Нинтенда, и у том страху од губитка оног вишка који нестаје превођењем у обрасце приче налази се парадоксални покретач приповедања малих сторија. Ко је волео Игњатовића, зна да адвокати о том превођењу из *actis y mundo* знају нешто посебно. Та вештина дозвољава да у причу о достојанству живота уђу и сокне на лустеру, цицане хаљине, креденци замењени за сланину које нема у Израелу, сличности афричких слонова и меленачких оваца и одрасли мушкарци који пред судом правдају разлоге због којих иду у кафане, а да прича умакне сладуњавости куриозума или пукој папирној декоративности локалне боје.

Двадесетак предмета, од неколико хиљада сачуваних у архиви зрењанинске адвокатске канцеларије три генерације Варадијевић, изводи поворку оваквих случајева, лица нагло осветљених укрштеним рефлекторима историјских и личних разлога, некад у продуженој експозицији отегнутих судских процеса, некад у низу кратких секвенци којима се скоро кубистички полиперспективно даје лик. Спорови су разни, и сами дају узбудљиву суму адвокатуре у последњих стотинак година: разводи, клевете, власништво над имовином, политички процеси и остваривања мањинских права за које је потребно доказати припадност. Није необично што се апсурд често цери са ових страница, растуруених временски од кафана из 1912. године до терористичких паника данашње Америке, или географски, од Каракаса до Јерусалима. Иако у њима Бегеј још увек тече кроз град који мења име, ово нису сентименталне приче о прошлости. Једва да су и приче, има ли се на уму недовршеност живота и судбина људи који су се у њиховим заплетима обрели. Није то само због превише неодговорених писама, листова који недостају, превише питања над оним

што се касније могло догодити да би документарност pružila један и једноставан смисао ономе што је испричано. Таквим их чини и дистанца гласа који говори, свест која не може а да пред нацистичком одредбом о забрани рада у варијетеима, биоскопима и кабареима за Јевреје, Цигане и особе у браку са њима цинично не реагује и питањем: а шта је са растављенима, са разведенима, са удовцима? Дух приче двоји се између импулса да опише и да тумачи, свестан да баш нијанса у животу уме да игра улогу сувише важну да би се могла занемарити, поклањајући јој више простора него уопштавању као коначном исходу причања.

Контрапункт овом чини слој књиге који допуњава недовршености документације смирујући хаотичност развиланих списа у континуитету породичне сторије. Отуд се дискретно помаља други скуп јунака и други спрег сила које обликују писани свет. То што није реч о фикцији не омета да се препозна фигура записивача, од службеног бележника чика Гецла до ексцентричне детаљности личног дневника Имреа Варадија, који не заборавља да запише ни рецитације изговорене на прослави имендана са пророчким насловима. На овај начин исписује се омаж породичној историји и неочекивано одговара на запитаност о смислу уклесивања године оснивања у камени степеник који води у канцеларију, која припада уводном опису Бечкерек Варадијевог детињства. Таквим фигурама припада и аутор када сопствена сећања и искуства упоређује са оним што среће у записима свога оца и деде. У том самеравању израста и права тема ове књиге, идентитет, као мрежа у којој се и сам аутор разабире, и управо успостављање такве линије наслеђивања показује да је и почетна дилема била лажна: када се покаже да је архива постојала и зато да би се из ње још једном саградила прича о идентитету, није тако важно да ли уважавање струке или пропшност стоји у обележавању почетка њеног настајања.

Тежина идентитета, доживљеног као нешто крхко и сложено, а тврђег и очигледнијег од било каквог закона и уредбе, указује се сваки пут када обични, мали људски животи искриче у отпору према обрасцима нове разделе етнички, језички, политички и конфесионално мешовите средине. Књига се отвара једном таквом троструком причом, о суђењима због певања политички провокативних песама, или макар оних које тако некеме изгледају. Државе и националности обретенних се мењају, као и симболички наноси које песме са собом носе. Ни кад су једнако несрећне, судбине нису никад сасвим исте, и решење до кога долази цигански примаш у будимпештанској кафани, када се шеретски извлачи из напете ситуације мењајући рефрен „Од Вардара па до Триглава” за колегу адвоката из свеже самосталне државе Хрватске, делотворно је ипак само у кафанској згоди. Варадијеви записи не сведоче о *исправном* обрасцу којим је требало уредити ствари тако да оштећених не буде, већ подсећа да таквог *обраца* тешко да може и бити, управо зато што је

поље увек шире и шареније него што то образац може поднети. Тако сагледано, ни припадност „правој страни” у таквим поделлама не значи готово ништа. То што је Серво Михаљ проглашен народним херојем није нека утеха његовој мајци, која о свему томе може само да каже да је „увек говорила свом сиротом сину да се не дружи с комунистима”, а одмак због којег је данас могуће осмехнути се на ову згуду из школске посете под вођством младе активисткиње нестане чим се присетимо да ни пред ким избори нису битно другачије постављени.

Таква је прича захтевала фактуру књиге Тибора Варадија. Добро је изабрано њено поређење са давном витрином у станичном бифеу у Ченти, у којој нема ствари превише мале да буде изложена онима који су стали да предахну у мемоарској сличници Варадијевог путовања. Треба застати. Да се разгледа све што свет нуди онима који су на путу (на којем ли су језику натписи „свеж бурек” и „домаћи сир”?), да се види „где се с пута сишло”, што би саветовао још један банатски адвокат, Јован Стерија Поповић, или макар да се од „жутила” пута направи лака рима и учини га подношљивијим. Да се у томе што тако ипак остаје угледа – наравно, шта би друго – сопствени одраз и мапа оног што тек долази.

Дуња РАНЧИЋ

МОРАЛНА СЛОБОДА ИЛИ ПРОВЕРЕНЕ РЕЦЕПТУРЕ?

Здравко Кучинар, *Артур Либерт. Живоџ и дела / Arthur Liebert. Leben und Werke / Life and Works*, Досије студио, Београд 2015

Најновија књига Здравка Кучинара, *Артур Либерт*, посвећена је делу знаменитог филозофа и његовој делатности у немачкој, југословенској, као и у светској филозофској заједници. Међународни углед Артур Либерт (1878–1946) стекао је као руководилац Кантовог друштва, док је у Београду деловао као гостујући професор од краја 1933. до јула 1939. Јеврејско порекло, колико и либерално-хуманистички поглед на свет, довели су до Либертовог отпуштања са Берлинског универзитета и његовог ангажовања у Београду (посредством Кајице Милованова), а касније и до избеглиштва у Великој Британији. У београдском периоду објавио је чак пет књига, а свакако најзначајнији подухват у нашој средини био је стварање међународног филозофског друштва *Philosophia*, као и истоименог часописа. Међу члановима Либертовог филозофског друштва нашле су се најмаркантније филозофске личности епохе – Едмунд Хусерл, Мартин Бубер, Ернст Касирер, Ханс Рајхенбах, затим значајни интелектуалци нашег међуратног периода, Слободан Јовановић,